

ISIKLIKU OMANDIÕIGUSE TEOSTAMISE MÕISTE, ÜLDPÕHIMÕTTED JA GARANTIID

Assistent P. K a s k

Tsiviilõiguse ja -protsessi kateeder

I

Õiguse teostamise küsimuste käsitlemisel tuleb arvestada, et juriidilises kirjanduses eristatakse objektiivset ja subjektiivset õigust ning et nende mõlema mõiste puhul kõneldakse ka teostamisest. Sellepärast on alati tarvis vahet teha objektiivse ja subjektiivse õiguse ning nende teostamise iseärasuste vahel.

Objektiivseks õiguseks nimetatakse õigusnormide (seaduse eeskirjade) kogumit, mille eesmärgiks on ühiskondlike suhete reguleerimine. Tavaliselt toimub ühiskondlike suhete reguleerimine sel teel, et õigusnormi hüpoteesis ettenähtud situatsiooni saabumisel tekivad ühtedel isikutel õigusnormi dispositsioonis sisalduvad õigused ja teistel isikutel neile õigustele vastavad kohustused. Nende isikute vahel eksisteerinud ühiskondlik suhe omandab õigusliku reguleerimise tulemusena õigussuhte vormi. Subjektiivne õigus tekib õigusnormi realiseerimise käigus kui õigussuhte subjektile kuuluv juriidiliselt tagatud võimalus teatud viisil käituda ja nõuda vastavat käitumist kohustatud isikult.¹

Objektiivne ja subjektiivne õigus on omavahel lahutamatu seotud. Subjektiivne õigus ei saa tekkida ilma vastava objektiivse õiguse normita. Suurem osa õigusnorme realiseerub aga üksnes õigussuhte ja subjektiivse õiguse kaudu. Vaatamata sellele on objektiivsel ja subjektiivsel õigusel mõlemal oma kindlapiiriline tähendus ja neid mõisteid ei või samastada ega segi ajada.

¹ Subjektiivse õiguse olemuse tõlgendamisel puudub õigusleadlaste hulgas üksmeel. Osa autoreid, nende hulgas N. Aleksandrov, O. Joffe, E. Fleišits jt., käsitlevad subjektiivseid õigusi õigussuhte elemendina (õigussuhte subjekti õigustusena). Mitmed teised autorid — L. Javitš, M. Strogovitš, T. Jampolskaja jt. on aga seisukohal, et subjektiivsed õigused eksisteerivad ka väljaspool õigussuhte raame ja et neid ei saa vaadelda üksnes õigussuhte sisu elemendina. Käesoleva artikli teema ja maht ei võimalda siinkohal nende erinevate seisukohtade lähemat analüüsimist.

Eesti keeles, samuti kui vene keeleski, puuduvad erinevad terminid objektiivse ja subjektiivse õiguse tähistamiseks. See asjaolu mõjub küllaltki häirivalt teadusliku mõtte edasiandmisel kirjastõnas, sest sageli on väga raske ja isegi võimatu aru saada, kumbas tähenduses on autor kasutanud terminit «õigus».

Isikliku omanduse (ja üldse omanduse) suhete õigusliku reguleerimise käsitlemisel eesti keeles on võimalik seda lünka kõrvaldada. Selleks on tarvis hakata põhjendatult ja ühtselt kasutama termineid «isikliku omanduse õigus» ja «isiklik omandiõigus». Artikli autor on seisukohal, et see osa objektiivse õiguse normidest, mis reguleerib isikliku omanduse suhteid, on isikliku o m a n d u s e õ i g u s; isikliku omanduse õiguse normidest tulenev subjektiivne õigus, mis on kodanike juriidiliselt kindlustatud võimalus isikliku omandi valdamiseks, kasutamiseks ja käsutamiseks, moodustab aga isikliku o m a n d i õ i g u s e. Erineva tähistamise aluseks on seega objekt, millele on õigus ühel või teisel juhul suunatud: kas isikliku o m a n d u s e s u h e t e r e g u l e e r i m i s e l e või isikliku o m a n d i v a l d a m i s e l e, k a s u t a m i s e l e ja k ä s u t a m i s e l e.

Artiklis kasutataksegi terminit «isikliku omanduse õigus» objektiivse õiguse tähenduses ja «isiklik omandiõigus» subjektiivse õiguse tähenduses.

Objektiivse õiguse (seaduse eeskirjade) teostamisest kõneldakse erialases kirjanduses võrdlemisi harva ja selle all mõeldakse tavaliselt õigusnormide realiseerimist. P. Nedbailo² näiteks samastab õigusnormide teostamise ja realiseerimise ning tema käsitluses võib kohata neid mõisteid kasutatuna vaheldumisi ühes tähenduses. Nii võib aru saada ka N. Aleksandrovi³ käsitlusest, kui ta kirjutab õigusnormide teostamisest.

Õigusnormide realiseerimine tähendab nende kohaldamist (применение), samuti nendest õigusnormidest tulenevate subjektiivsete õiguste teostamist ning kohustuste täitmist ja järgimist.⁴ Arvestades õigusnormide realiseerimise sisulist tähendust, ei ole õige seda tegevust nimetada teostamiseks. Esiteks, tegusõna «teostamine» tähendab aktiivset tegevust ega hõlma sellepärast õigussuhete subjekti passiivse kohustuse täitmist (ehk järgimist), mis on üheks õigusnormide realiseerimise vormiks. Teiseks, kui kasutada objektiivse õiguse realiseerimise kohta «teostamine», siis ei saa seda keeleliselt eristada subjektiivse õiguse teostamisest. Niisugune keeleline ühtelangevus raskendab aga

² Vt. П. Е. Недбайло. Применение советских правовых норм. Госюриздат, М., lk. 125—126.

³ Основы теории государства и права. Госюриздат, М., 1963, lk. 427.

⁴ К итогам дискуссии о применении норм советского права. — «Советское государство и право», 1955, № 3, lk. 49—51.

veelgi objektiivse ja subjektiivse õiguse ellurakendamise eristamist, mis on niigi juba küllalt komplitseeritud.

Neil kaalutlustel peab artikli autor õigeaks ja kasutab seoses isikliku omanduse suhte õigusliku reguleerimise käsitlemisega väljendeid «isikliku omanduse õiguse realiseerimine» ja «isikliku omandiõiguse teostamine», millede all mõistab seaduse eeskirjade ellurakendamist vastavalt objektiivse ja subjektiivse õiguse tähendusele.

Subjektiivsete õiguste teostamise küsimustele on juriidilises kirjanduses seni vähe tähelepanu pühendatud. Riigi ja õiguse teooria viimastel aastatel väljaantud õpikutes minnakse sellest kas vaikides mööda⁵ või käsitletakse seda äärmiselt pealiskaudselt, andmata isegi subjektiivsete õiguste teostamise mõistet.⁶

Parem ei ole olukord ka tsiviilõigusealastes õpikutes. 1950. aastal ilmunud õpikus⁷ on küll paragrahv tsiviilõiguste teostamise kohta, kuid selles käsitletakse lühidalt ainult teostamise garantiisid. S. Vilnjanski koostatud õpikus⁸ (1958. a.) ei käsitleta tsiviilõiguste teostamist üldse. O. Joffe samal aastal ilmunud tsiviilõiguse õpikus⁹ vaadeldakse subjektiivsete tsiviilõiguste teostamist selle piiride ületamise seisukohalt. 1959. a. tsiviilõiguse õpikus¹⁰ on vähem kui ühel leheküljel juttu ainult tsiviilõiguste teostamise garantiidest. 1960. aastal ilmunud õpikust¹¹ ei selgu samuti, mida mõista tsiviilõiguste teostamisena, kuigi vastav paragrahv on raamatusse sisse võetud. Esimese õpikuna annab tsiviilõiguste teostamise mõiste autorite kollektiivi koostatud ja V Rjasentsevi toimetatud «Советское гражданское право» I. kd. (1965)¹² ning selles on antud, kuigi lühidalt, tsiviilõiguste teostamise suhteliselt terviklikum ülevaade.

Sama puuduse all kannatavad ka omandiõiguse ja isikliku omandiõiguse küsimuste käsitlemisele pühendatud monograafilised uurimused, artiklid ja kandidaadiväitekirjad. Enamik neist¹³

⁵ Теория государства и права. Изд. АН СССР, М., 1962; Основы государства и права. Госюриздат, М., 1963.

⁶ Теория государства и права. Изд. «Юридическая литература», М., 1965, lk. 476—478.

⁷ Советское гражданское право, т. I. Госюриздат, М., 1950, lk. 116—118.

⁸ С. И. Вильнянский. Лекции по советскому гражданскому праву. Изд. Харьковского университета, Харьков, 1958.

⁹ О. С. Иоффе. Советское гражданское право (курс лекций). Изд. Ленинградского университета, 1958, lk. 243—245.

¹⁰ Советское гражданское право, т. I. Госюриздат, 1959, lk. 72—73.

¹¹ Советское гражданское право, ч. I. Изд. Всесоюзного юридического заочного института, М., 1960, lk. 71—72.

¹² Советское гражданское право, т. I. Изд. «Юридическая литература», М., 1965, lk. 68—70.

¹³ Д. М. Генкин. Право собственности в СССР, Госюриздат, М., 1965; Р. О. Халфина. Право личной собственности граждан СССР. Изд. АН СССР, М., 1955; Д. Ф. Еремеев. Право личной собственности в СССР. Госюриздат, М., 1958.

ei sisalda üldse omandiõiguse ja isikliku omandiõiguse teostamise mõistet ega üldpõhimõtete ja garantiide käsitlemist. Teistes on seda tehtud väga pealiskaudselt, kõrvalküsimusena. Häirivana mõjub see eriti neil juhtudel, kui töö pealkiri eeldab isikliku omandiõiguse teostamise teoreetiliste probleemide ulatuslikumat käsitlemist, nagu see on V. Maslovi¹⁴ ja M. Samoilova¹⁵ puhul. Esimene neist annab küll isikliku omandiõiguse teostamise mõiste¹⁶, kuid asub siis, ilma et oleks sellega seotud üldküsimustel peatunud, konkreetsete probleemide lahendamisele. M. Samoilova aga ei anna üldse isikliku omandiõiguse teostamise mõistet ja püüab ilma selleta määrata isikliku omandiõiguse teostamise piire ja selgitada omaniku üksikute õigustuste teostamise iseärasusi.¹⁷

Suhteliselt täielikuma subjektiivsete tsiviilõiguste teostamise käsitlemise leiame V. Tarhovilt.¹⁸ Kuid ka temal piirdub see peamiselt teostamise mõiste ja garantiide analüüsiga. Ükski siin viidatud ja käesoleva artikli autorile teada olevatest teistest töödest ei sisalda isikliku omandiõiguse (ja üldse subjektiivsete tsiviilõiguste) teostamise kompleksset käsitlemist, mis hõlmaks teostamise mõiste, üldpõhimõtted (koos teostamise piiride kindlaksmääramisega), teostamise garantiid ja piiritleks neid mõisteid isikliku omandiõiguse (subjektiivsete tsiviilõiguste) kaitsest. Need küsimused on jäänud seni vajalikul määral läbi töötamata ja sellepärast võib ka erialases kirjanduses kohata subjektiivsete õiguste teostamise käsitlemisel ainult selle üksikute külgede valgustamist ja vastavate mõistete ebatäpset kasutamist.¹⁹

Autorid, kes on oma seisukoha avaldanud subjektiivsete õiguste teostamise olemuse kohta, mõistavad selle all, mõningate erinevustega väljendusvormis, kas õigustatud isikule seadusega tagatud käitumise võimaluse realiseerimist, tegelikult muutmist²⁰

¹⁴ В. Ф. Маслов. Осуществление и защита права личной собственности в СССР. Госюриздат, М., 1961.

¹⁵ М. В. Самойлова. Право личной собственности граждан СССР (Понятие, осуществление, основные средства защиты). Автореферат кандидатской диссертации, Л., 1965.

¹⁶ В. Ф. Маслов. *Op. cit.*, lk. 6.

¹⁷ М. В. Самойлова. *Op. cit.* lk. 11 ja edasi.

¹⁸ В. А. Тархов. Осуществление гражданских прав. Сборник статей «Развитие прав граждан СССР и усиление их охраны на современном этапе коммунистического строительства». Изд. Саратовского юр. ин-та им. Д. И. Курского, Саратов, 1962, lk. 112—125.

¹⁹ М. М. Агарков, С. Н. Братус, Д. М. Генкин, В. И. Сerebrovski, Z. I. Skundin. Tsiviilõigus. I, RK «Teaduslik Kirjandus». Tartu, 1947, ja Советское гражданское право. Госюриздат, М., 1961 sisaldavad küll paragrahvi subjektiivsete tsiviilõiguste teostamise ja kaitse kohta, tegelikult käsitletakse aga seal ainult tsiviilõiguste kaitse küsimusi, millest võib järeldada, et subjektiivsete õiguste teostamise ja kaitse mõiste on samastatud.

²⁰ В. Ф. Маслов. *Op. cit.*, lk. 6; В. А. Тархов. *Op. cit.*, lk. 116; Советское гражданское право, т. I. Изд. «Юридическая литература», М., 1965, lk. 68—69.

või õigustatud isiku käitumist, mis vastab temale kuuluva õiguse sisule ja eesmärgile.²¹

Esitatud seisukohtadega lähem tutvumine näitab, et nende vahel puudub printsiipaalne erinevus: õigustatud isiku käitumine, mis vastab temale kuuluva õiguse sisule ja eesmärgile, tähendab sisuliselt sama, mis tema seadusega tagatud käitumise võimaluse realiseerimine, selle ellurakendamine võimalikkuse tegelikkuseks muutmise teel. Nii ühel kui ka teisel juhul tuleb õiguse teostamisena mõista õigustatud isikule kuuluvate subjektiivsete õiguste tegelikku ellurakendamist tema vajaduste ja huvide rahuldamisel.

Põhimõtteliselt vastukäivaid seisukohti subjektiivsete õiguste teostamise mõiste kohta pole seega erialases kirjanduses avaldatud.

Isikliku omandiõiguse teostamise mõiste määratlemisel tuleb lähtuda isikliku omandiõiguse kui subjektiivse tsiviilõiguse ja tegusõna «teostama» sisulisest tähendusest. Isiklik omandiõigus on kodanikule kuuluv juriidiliselt kindlustatud võimalus oma vara valdamiseks, kasutamiseks ja käsutamiseks ning vastava käitumise nõudmiseks teistelt isikutelt. Sõnaga «teostamine» tähistatakse tavaliselt tegevust, mis on suunatud võimalikkuse muutmisele tegelikkuseks. Samas tähenduses tuleb mõista seda sõna, kui kõne all on isikliku omandiõiguse teostamine. Isiklik omandiõigus kui seaduse alusel kodanikule kuuluv käitumise võimalus eeldab iseenesest selle kasutamist, ellurakendamist ehk — teiste sõnadega — tegelikkuseks muutmist. Niisuguse tegevuse kõige sobivamaks tähistamiseks ongi sõna «teostamine».

Seega tähendab isikliku omandiõiguse teostamine kodaniku poolt oma vara valdamise, kasutamise ja käsutamise ning teistelt isikutelt vastava käitumise nõudmise juriidiliselt kindlustatud võimaluse tegelikkuseks muutmist (ellurakendamist) — ehk teisiti väljendades — kodaniku poolt oma vara valdamist, kasutamist ja käsutamist ning teistelt isikutelt sellele vastava käitumise nõudmist.

Erialases kirjanduses käsitletakse valdamisena faktilise võimu teostamist vara üle, kasutamisenä vara kasulike omaduste ammutamist ning käsutamisenä vara ümberpaigutamist ühe isiku omandusest või valdusest teise isiku omandusse või valdusse,

²¹ М. М. Агарков. Проблема злоупотребления правом в советском гражданском праве. — «Известия Академии наук СССР». Отд. экономики и права, 1946, № 6, lk. 425; В. Рясенцев. Условия и юридические последствия отказа в защите гражданских прав. — «Советская юстиция», 1962, № 9, lk. 8; О. Н. Кудрявцев. Приобретение и осуществление права личной собственности на жилой дом. Автореферат кандидатской диссертации, Харьков, 1966, lk. 8.

samuti vara hävitamist.²² Niisugune tegevus isiklikus omanduses oleva vara suhtes, kui see vastab objektiivse õiguse eeskirjadele, on isikliku omandiõiguse teostamine. See tegevus aga ei ammenda isikliku omandiõiguse teostamise kõiki vorme. Siia kuulub veel õigustatud isiku nõudmine, mida ta võib esitada kõigile kohustatud isikutele. Nimelt lasub kõigil teistel isikutel omaniku suhtes passiivne kohustus — mitte takistada temal oma vara vallata, kasutada ja käsutada. Selle kohustuse rikkumise korral vahetult kohustatud isikutele esitatud vastava käitumise nõudmine omaniku poolt kuulubki lisaks vara valdamisele, kasutamisele ja käsutamisele isikliku omandiõiguse teostamise mõiste alla.

Mis puutub vajalikel juhtudel omaniku pöördumisse nõudega riikliku sunnijõu rakendamiseks isikliku omandiõiguse teostamise tagamiseks, siis ei tule seda vaadelda isikliku omandiõiguse teostamisena, vaid selle kaitse aktina.

II

Nagu eespool märgitud, on subjektiivne õigus õigussuhte subjekti juriidiliselt kindlustatud käitumise võimalus, ning subjektiivse õiguse teostamine selle võimaluse ellurakendamine sama isiku poolt. Seoses sellega kerkib küsimus: millistele tingimustele peab vastama õigustatud isiku käitumine subjektiivsete õiguste teostamisel ja millised on selle käitumise piirid? Teiste sõnadega — mida võib õigustatud isik teha temale kuuluva subjektiivse õiguse alusel ja mis on talle keelatud?

Kuivõrd subjektiivsete õiguste teostamise näol on tegemist seadusega lubatud käitumisega, siis tuleb ka vastust sellele küsimusele otsida seaduse eeskirjadest. Omandiõiguse teostamise suhtes rõhutavad seda põhimõtet «NSV Liidu ja liiduvabariikide tsiviilseadusandluse aluste»²³ § 19 ja «Eesti NSV tsiviilkoodeksi»²⁴ § 95, kus on öeldud, et omanikule kuuluvad vara valdamise, kasutamise ja käsutamise õigused seadusega kindlaks määratud piirides. Küsimuse komplitseeritus seisneb antud juhul aga selles, et seadustes, millest tulenevad konkreetsete subjektiivsed õigused, ei ole alati kindlaks määratud õigustatud isiku lubatud käitumise viisi ja määra. Seadustes ei ole loetletud ka kõiki tegusid, mis on õigustatud isikul keelatud. Sellepärast ei saa asuda seisukohale, et õigustatud isikul on subjektiivse õiguse alusel lubatud teha seda, mis ei ole seadusega otseselt keelatud.

²² О. С. Иоффе. *Op. cit.*, lk. 272; Советское гражданское право, ч. I. Изд. Всесоюзного юридического заочного института, М., 1960, lk. 247—249; Советское гражданское право, т. I. Изд. «Юридическая литература», М., 1965, lk. 263—265.

²³ Edaspidi «Alused».

²⁴ Edaspidi TsK.

Õigustatud isiku käitumise lubatud viis ja määr sätestatakse peamiselt kahte moodi: esiteks õigusnormidega, milledes on kehtestatud õigustatud isiku käitumise üldised tingimused, ja teiseks õigusnormidega, milles sisalduvad õigustatud isiku käitumise eeskirjad konkreetseteks juhtudeks. Kui seadusega ei ole ette nähtud õigustatud isiku käitumist konkreetseks juhtumiks, siis tulevad tema suhtes kohaldamisele seaduses fikseeritud üldpõhimõtted.

Analoogiliselt määratakse kindlaks ka isikliku omandiõiguse teostamisel õigustatud isiku (s. t. omaniku) käitumise iseloom ja piirid.

Et subjektiivsete õiguste teostamise seadusega fikseeritud üldpõhimõtted sisalduvad sageli ka seadustes, mis määravad õigustatud isiku käitumise konkreetsetel juhtumitel, siis alustamegi isikliku omandiõiguse teostamise iseloomu ja piiride väljaselgitamist nende üldpõhimõtete käsitlemise kaudu.

Kõige olulisema üldpõhimõttena ja ühtlasi ka kohustusena on seaduses fikseeritud, et subjektiivsete tsiviilõiguste teostamine peab vastama nende eesmärgile. See kohustus on väljendatud keeldumisena kaitsta seadusega tsiviilõigusi, kui neid teostatakse nende õiguste eesmärgi vastaselt sotsialistlikus ühiskonnas kommunismi ülesehitamise perioodil («Aluste» § 5 lg. 1 ja TsK § 6 lg. 1).

Seoses nende seaduse sätetega tuleb selgitada, milline tähendus on subjektiivse õiguse eesmärgil. Tavaliselt mõistetakse selle all eesmärki, mille saavutamiseks on kehtestatud vastavad tsiviilõigused.²⁵

Tsiviilõigused on suunatud väga mitmesuguste ja erinevate eesmärkide saavutamisele. Siiski on neil kõigil ka üks ühine eesmärk — kommunismi materiaalne-teenilise baasi loomine ja kodanike materiaalsete ning kultuuriliste vajaduste üha täielikum rahuldamine («Aluste» § 1 ja TsK § 1) Selles mõttes võime põhjendatult kõnelda, nagu teevad seda O. Joffe ja V. Gribanov²⁶, subjektiivsete tsiviilõiguste üldisest ja konkreetsest eesmärgist. Tsiviilõiguste konkreetne eesmärk võib olla väljendatud samas õigusnormis, millest tuleneb vastav subjektiivne õigus. Nii on määratud «Aluste» §-s 25 lg. 1 ja TsK §-s 109 lg. 1, et kodanike isiklikus omanduses võib olla vara, mis on ette nähtud nende materiaalsete ja kultuuriliste vajaduste rahuldamiseks. Selle saavutamises seisnebki tsiviilõiguste üks konkreetseid eesmärke.

Õiguse teostamise eesmärgi üldisus ja konkreetsus on suhtelised mõisted. Kui kodanike materiaalsete ja kultuuriliste vajaduste rahuldamine tsiviilõiguse seisukohalt tervikuna on konk-

²⁵ В. Рясенцев. *Op. cit.*, lk. 8; О. С. Иоффе, В. П. Грибанов. *Пределы субъективных гражданских прав. «Советское государство и право», 1964, № 7, lk. 78; О. Н. Кудрявцев. Op. cit., lk. 7.*

²⁶ О. С. Иоффе, В. П. Грибанов. *Op. cit.*, lk. 78.

reetne eesmärk, siis isikliku omandiõiguse seisukohalt on see üldine eesmärk. Isikliku omandiõiguse teostamisel on omakorda konkreetset eesmärgid. Nii võib seisneda isikliku omandiõiguse konkreetne eesmärk elamu-, transpordi-, toitlus- ja teiste vajaduste rahuldamises, olenevalt sellest, millise isikliku omandiõiguse objektiga on meil antud juhul tegemist.

Subjektiivse õiguse üldise ja konkreetse eesmärgi eristamine on tähtis õiguse teostamise iseloomu õigsuse üle otsustamisel. Õiguse teostamine peab vastama nii tema üldisele kui ka konkreetsele eesmärgile.

Need kriteeriumid üksi ei ole aga küllaldased, et kindlaks määrata õigustatud isiku käitumise lubatud piire subjektiivsete õiguste teostamisel.

«Aluste» §-s 5 lg. 2 ja TsK §-s 6 lg. 2 on fikseeritud, et õiguste teostamisel ja kohustuste täitmisel peavad kodanikud ja organisatsioonid järgima seadust, austama sotsialistliku ühiskonna reegleid ning kommunismi ehitava ühiskonna moraaliprintsiipe. Neid põhimõtteid kohaldatakse kõikide tsiviilõiguslike normide rakendamisel, ühtlasi on nad aga ka täiendavateks kriteeriumideks subjektiivsete õiguste teostamise piiride kindlaksmääramisel.

Seadust mõistetakse antud juhul selle laiemas tähenduses, selle terminiga tähistatakse ka seadusjärgseid normatiivseid akte. Nende järgimise nõue tähendab kinnipidamist mitte üksnes seadusnormist, millest tuleneb konkreetne subjektiivne õigus, vaid ka kõigist teistest seaduse eeskirjadest, mis on seotud selle õiguse teostamisega. Kui näiteks «Aluste» § 19 ja TsK § 95 annavad kodanikele õiguse oma vara valdamiseks, kasutamiseks ja käsutamiseks, siis selle teostamisel tuleb muude eeskirjade hulgas silmas pidada ka näiteks «Aluste» §-s 25 ja TsK §-s 109 sisalduvat nõuet, et kodanike isiklikus omanduses olevat vara ei või kasutada mittetõise tulu saamiseks. Viimati nimetatud õigusnormide kohaselt võib kodanike isiklikus omanduses olla elamu (või selle osa), samuti majandushooned. Siit tuleneva subjektiivse õiguse teostamisel tuleb aga järgida TsK § 110 ja Eesti NSV Ministrite Nõukogu 29. aprilli 1966. a. määruse nr. 195 «Ehitatavate elamute ja majandushoonete suuruse piirmäärade kohta, mis võivad olla kodanike isiklikus omanduses» (vt. Eesti NSV ÜVT, 1966, nr. 19, art. 120) eeskirju.

Nõukogude seadused on kooskõlas kommunismi ehitava ühiskonna moraaliprintsiipidega ja sotsialistliku ühiskonna teiste ühiskonna reeglitega ning sisaldavad nende elemente. Seepärast tuleb «Aluste» §-s 5 lg. 2 ja TsK §-s 6 lg. 2 märgitud sotsialistliku ühiskonna reeglite ja kommunismi ehitava ühiskonna moraaliprintsiipidena mõelda eelkõige niisuguseid nende hulgast, mis ei väljendu konkreetsetes õigusnormides. Sellega on ühtlasi muude-

tud ka nende sotsialistliku ühiselu reeglite ja kommunismi ehitava ühiskonna moraaliprintsiipide arvestamine, mis muidu on tagatud ühiskondliku arvamusel ja moraalsete veendumustega, tsiviilõiguste teostamisel seaduslikuks kohustuseks.

Tähendab, isikliku omandiõiguse kui subjektiivsete tsiviilõiguste ühe alaliigi teostamine peab vastama oma eesmärgile, kehtivatele seadustele, sotsialistliku ühiselu reeglitele ning kommunismi ehitava ühiskonna moraaliprintsiipidele. Kõik need tingimused koos määravadki isikliku omandiõiguse teostamise piirid, mille raamides peab toimuma õigustatud isiku, s. t. omaniku käitumine.

Võib tunda, et kodanike ja organisatsioonide kohustus järgida seadust on kõige konkreetsel ja kindlapiirilisel üldpõhimõtte subjektiivsete õiguste teostamisel. Seaduste järgimise nõue hõlmab aga peale konkreetsete seaduste ja seadusjärgsete eeskirjade ka teised õiguse teostamise üldpõhimõtted — õiguse teostamise vastavalt selle eesmärgile, sotsialistliku ühiselu reeglitest ja kommunismi ehitava ühiskonna moraaliprintsiipidest kinnipidamise, sest ka need on leidnud seadusliku väljenduse. Peale selle sisaldub seadustes, mis reguleerivad konkreetseid tsiviilõiguslikke suhteid, vähemal või rohkemal määral ka õiguse teostamise üldpõhimõtteid. Selles mõttes on seaduse järgimise nõue õiguste teostamisel kõikehõlmav põhimõtte ja selle täitmine ka kõige komplitseeritum.

Isikliku omandiõiguse teostamisel on üheks olulisemaks seaduse nõudeks, et kodanike isiklikus omanduses olevat vara ei või kasutada mittetõise tulu saamiseks. See nõue on fikseeritud «Aluste» §-s 25 ja TsK §-s 109 kohe pärast isikliku omandiõiguse objektide ringi kindlaksmääramist. Seadus aga ei täpsusta, mida mõista «mittetõise tulu» all, ega ava selle mõiste sisu. On avaldatud arvamust, et üldises vormis kehtestatud keeld, ilma et oleks selgitatud, mis on «mittetõine tulu», vastab kõige enam praktika vajadustele.²⁷ Niisugust seisukohta ei saa pidada õigeks. Antud juhul on tegemist väga olulise keeluga, millest üleastumise korral tulevad kohaldamisele ranged sanktsioonid mittetõise tulu saamiseks kasutatava vara tasuta äravõtmise (TsK § 114) ja mittetõise tulu eest soetatud vara tasuta äravõtmise näol.²⁸

Sellepärast on vaja igal kodanikul teada, missugune on «mittetõine tulu», et hoiduda isikliku omandi kasutamisest selle saamiseks. Sama vajalik on õige ettekujutuse omamine «mittetõisest

²⁷ Р. О. Х а л ь ф и н а. Право личной собственности. Изд. «Наука», 1964, lk. 107.

²⁸ Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi 17. septembri 1962. a. seadlus «Kodanike poolt mittetõise tuluga ehitatud või soetatud majade, suvilate ja muude ehituste tasuta äravõtmise kohta» (vt. Eesti NSV ÜT, 1962, nr. 38, art. 133), Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi 30. mai 1964. a. seadlus «Mittetõise tuluga ehitatud või soetatud majade, suvilate ja muude ehituste omanikelt sõiduautode tasuta äravõtmise kohta» (vt. Eesti NSV ÜT, 1964, nr. 23, art. 104).

tulust» ametiisikutel ja organitel, kes peavad kontrollima selle seaduse täitmist ning kohaldama sanktsioone sellest mittekinnipidamise korral.

Kui jälgida erialast kirjandust, mis käsitleb mittetöise tulu küsimusi, siis ilmneb küllaltki omapärane pilt. Osa autoreid²⁹ analüüsib sanktsioonide rakendamist mittetöise tulu soetamise korral ja selles tööloigus tehtavaid vigu, kuid ei püüagi leida vastust kõige tähtsamale küsimusele: mis on mittetöine tulu, mille soetamisel kohaldatakse vastavaid sanktsioone. Teine osa autoreid³⁰ peab vajalikuks kindlaks määrata, mis on mittetöine tulu, kui kohaldatakse sanktsioone selle soetamise eest. Nad märgivad õigesti, et igasugust tulu, mida Nõukogude kodanik omandab mitte vahetu töise tegevuse tulemusena, ei saa kvalifitseerida veel mittetöise tuluna. Nii võivad kodanikud saada vara pärimise ja kinke teel, nad võivad võita riiklikel loteriidel, saada tulu oma vara üürimisest jne. Ükski neist viisidest ei tähenda aga seda, et kodanik oleks omandanud mittetöist tulu selles mõttes, mis on seadusega keelatud. Mittetöise tulu üldist määratlust ei püüa aga ka need autorid anda ja jätavad selle küsimuse lahendamiseks igal üksikjuhul kohtule ja teistele selle probleemiga tegelevatele organitele. Nad esitavad vaid näitliku loetelu küsimusi, mille selgitamise kaudu võib otsustada, kas konkreetsel juhul on tegemist mittetöise tuluga.

Viidatud autorite käsitlus on üheks variandiks mittetöise tulu mõiste määramisest mõõdaminekuks. Nende esitatud näitlikul küsimuste loetelul ei ole märkimisväärset praktilist väärtust, sest iga kvalifitseeritud jurist on suuteline ise esitada küsimusi, kui ta teab, mida tal tuleb välja selgitada. Sellepärast on vaja anda praktilisel alal töötajatele mitte näitlikke küsimusi, vaid võimalikult üksikasjalisem mittetöise tulu määratlus.

Sammuks edasi mittetöise tuluga seonduvate küsimuste lahendamisel, eriti selle olemuse kindlaksmääramisel, on need eriala-

²⁹ Н. Горшенева, С. Миронов. Вопросы применения Закона о безвозмездном изъятии строений, приобретенных на нетрудовые доходы. — «Советская юстиция», 1962, № 24, lk. 5—7; Из практики безвозмездного изъятия домов, дач и других строений, возведенных или приобретенных на нетрудовые доходы. — «Советская юстиция», 1963, № 17, lk. 7—9; А. Боннер. Практика изъятия строений, возведенных или приобретенных гражданами на нетрудовые доходы. — «Советская юстиция», 1964, № 7, lk. 6—8; В. Панюгин, А. Холяченко. Применение закона об изъятии имущества, используемого для извлечения нетрудовых доходов. — «Социалистическая законность», 1965, № 2, lk. 18—21.

³⁰ О. С. Иоффе, Ю. К. Толстой. Основы советского гражданского законодательства. Изд. ЛГУ, 1962, lk. 76; О. С. Иоффе, Ю. К. Толстой. Новый гражданский кодекс РСФСР. Изд. ЛГУ, 1965, lk. 119—120; Научно-практический комментарий к ГК РСФСР. Изд. «Юридическая литература», М., 1965, lk. 129.

sed tööd,³¹ milles on esitatud konkreetseid mittetõise tulu saamise viise. Nendena on esitatud eraettevõtlikku tegevust (võõra tööjõu ekspluateerimisega ja ilma selleta) isiklikeks vajadusteks kasutada antud maa-alal, isikliku mootorsõidukiga tasu eest reisirijate vedamist, tarbeesemetega spekulierimist, kõrgendatud tasu eest elu- ja suvitusruumide väljaüürimist, protsentide võtmist raha laenutamisel kodanike vahel jne.

Kuid ka see variant ei ole lahenduseks mittetõise tulu määratlemisel. Ükski loetelu, kui pikk see ka ei oleks, ei saa ammendavalt esitada mittetõise tulu saamise viise. Ühiskonna arengu käigus kaotab osa neist ise oma endise tähenduse, uusi viise aga võib juurde tulla. Sellepärast on ainuõige tee — püüda määratleda mittetõise tulu olemust, et luua eeldused selle soetamise vastu võitlemiseks.

Mõnedes erialastes töödes on ka niisuguseid katseid tehtud. Nendes esitatud määratlustes³² rõhutatakse mittetõise tulu peamise tunnuseks selle saamist ebaseaduslikul teel, samuti tulu saamist mitte oma töö tulemusena ja isikliku omandi tarbimiseloomu moonutamise tulemusena. Kuigi viidatud määratlused on üldsõnalised ega ava küllaldaselt mittetõise tulu olemust, väärivad tunnustust püü kindlaks määrata seda üht tähtsamat isikliku omandiõiguse teostamise põhimõtet.

Artikli autor on seisukohal, et «Aluste» §-s 25 ja TsK §-s 109 on põhjendatult kehtestatud seaduse säte, mis lisaks «Aluste» §-s 5 ja TsK §-s 6 väljendatud üldpõhimõtetele keelab ka konkreetse vormis kodaniku isiklikus omanduses olevat vara kasutada tulu saamiseks vastuolus selle eesmärgiga ja sotsialistliku ühiselu reeglitega. Õnnestunuks ei saa aga pidada selle tulu nimetamist «mittetõiseks». Väljend «mittetõine tulu» ei anna edasi seaduse tegelikku mõtet. Eespool nägime, et see väljend ei hõlma paljudel juhtudel tulu, mis on saadud ilma töötamiseta (näit. pärimisel, kinkimisel), samal ajal aga nimetatakse vahel tulu, mis on saadud vahetu tõise tegevuse tulemusena (näiteks keelatud või ettenähtud korras vormistamata kodutööndus) mittetõiseks. Niisugune vastuolu seaduse tekstis kasutatud väljendi keelise ja juriidilise tähenduse vahel raskendab oluliselt seadusest arusaamist.

Erialases kirjanduses, samuti kohtupraktikas, mõistetakse mittetõise tuluna «Aluste» § 25 ja TsK § 109 tähenduses kodaniku

³¹ Научно-практический комментарий к Основам гражданского законодательства Союза ССР и союзных республик. Госюриздат, М., 1962, lk. 132—133; Гражданский кодекс РСФСР Учебно-практическое пособие, ч. I. Средне-Уральское книжное изд-во, Свердловск, 1965, lk. 242—243.

³² О. Н. Кудрявцев. Ор. cit., lk. 11; Гражданский кодекс РСФСР Учебно-практическое пособие, ч. I. Средне-Уральское книжное изд-во, Свердловск, 1965, lk. 243.

kolmel erineval viisil saadud tulu: 1) «mittetõine tulu», mis on saadud ilma tõise tegevusega ja vastab otseselt selle keelelisele tähendusele, näiteks kõrgendatud üür elu- või suvitusruumide eest; 2) kuritegevusega, näiteks spekulatsiooniga või riisumisega soetatud tulu ja 3) eraettevõtliku tegevusega, näiteks kaubatootmiseks kohandatud aiandist või ettenähtud korras registreerimata kodutööndusest saadud tulu (välja arvatud üksiktalupidamine ja registreeritud kodukäsitöö). Nende tululiikide ühiseks tunnuseks ei ole mittetõine iseloom, vaid see, et nende soetamine on seadusvastane (ebaseaduslik). Sellepärast on õigem nimetada mittetõist tulu «Aluste» § 25 ja TsK § 109 tähenduses tema kõige iseloomulikuma tunnuse järgi ebaseaduslikuks tuluks, mille üheks alaliigiks on mittetõine tulu. See võimaldaks luua kindel süsteem isiklikus omanduses oleva vara ebaseadusliku kasutamise võimaluste kohta ja anda nii ebaseadusliku kui ka mittetõise tulu (kitsamas mõttes) konkreetne mõiste.

Kasvatustulust seisukohast on niisugune käsitlus vajalik ka seetõttu, et eristada omavahel õiguslikult ilmselt erineva iseloomuga ebaseaduslikku tulu, mida on kodanik soetanud kuriteo sooritamisega (näit. spekulatsiooniga) või isikliku tööga (näit. aiamaal saadusi kasvatades nende realiseerimise sihiga). Kuigi ka viimati nimetatud tegevus on ebaseaduslik, on siiski vahe nende kahe erineva ebaseadusliku tulu ammutamise viisi vahel niivõrd oluline, et see peaks kajastuma ka neil juhtudel kohaldamisele kuuluvates sanktsioonides.

Kui kuritegeliku käitumisega soetatud tulu suhtes on põhjendatud selle tingimusteta äravõtmine, siis teiste ebaseaduslike tululiikide puhul on otstarbekam kasutada eelnevalt teisi mõjutusvahendeid (muuhulgas ka trahve) ja alles siis, kui need mõju ei avalda, kuuluks kohaldamisele ebaseadusliku tulu saamiseks kasutatava või sel teel saadud vara tasuta äravõtmine. Sanktsioonide diferentseeritus antud juhul aitaks rõhkem kasutada seaduse kasvatustulust mõju ja võimaldaks rakendada sanktsioone ka niisugustel juhtudel, kui vara tasuta äravõtmine ei ole üleastumise vähese tähtsuse tõttu või mõnel muul põhjusel vajalik. Varalised sanktsioonid trahvidena oleksid tõhusaks relvaks näiteks kõrgendatud üüri nõudmistele või isiklike sõiduautodega reisijate tasuta vedamise vastu võitlemisel, kui konkreetsetel juhtudel ei ole põhjendatud rangemate sanktsioonide kohaldamine.

Ka mitmete teiste seaduste mõte seisneb selles, et kindlustada isikliku omandiõiguse teostamine vastavalt selle eesmärgile ja vältida isiklikus omanduses oleva vara kasutamist mittetõise (ebaseadusliku) tulu saamiseks. Sellel eesmärgil on seadustega kindlaks määratud kodaniku isiklikus omanduses oleva elamu (või selle osa) elamispiind kuni 60 m² ja kasulik piind kuni 110 m² (TsK § 110), kolhoosi liikmeks mitteolevaile kodanikele kuulu-

vate kariloomade hulk (Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi 25. septembri 1965. a. seadlus, vt. Eesti NSV ÜT, 1965, nr. 39, art. 157) ja kodanikele kuuluvate majandushoonete suuruse piirmäärad (Eesti NSV Ministrite Nõukogu 29. aprilli 1966. a. määrus nr. 195, vt. Eesti NSV ÜVT, 1966, nr. 19, art. 120). Nende piirmäärade kehtestamisel on arvestatud kodanike ja nende perekondade isiklike vajaduste rahuldamist ning seda, et teatud vara suuremal hulgal omamine, kui see on vajalik isiklike vajaduste rahuldamiseks, võib viia isikliku omandi eesmärgivastasele kasutamisele ebaseadusliku tulu soetamisena. Mitmed isikliku omanduse õiguse normid reguleerivad ka isikliku omanduse suhteid juhtumitel, kui ühe kodaniku omanduses on rohkem vara, kui see on seadusega lubatud, ja tagajärgi, mis saabuvad nende eeskirjade rikkumisel (TsK §-d 111, 112, 113, 114, 115)

Peale eesmärgikohase õiguste teostamise ja seadustest tulenevate kohustuste järgimise, millel oleme juba lühidalt peatunud, etendavad isikliku omandiõiguse teostamisel üldpõhimõtetena tähtsat osa sotsialistliku ühiselu reeglite ja kommunismi ehitava ühiskonna moraaliprintsiipide austamine, mis on tehtud kohusteks «Aluste» §-s 5 lg. 2 ja TsK §-s 6 lg. 2.

Nimetatud nõuete täitmine eeldab kõigepealt õiget arusaamist sotsialistliku ühiselu reeglitest ja kommunismi ehitava ühiskonna moraaliprintsiipidest. Nende mõistete selgitamisele ei ole aga erialases kirjanduses vajalikku tähelepanu pööratud. Isegi «Aluste» ja liiduvabariikide tsiviilkoodeksite vastavate paragrahvide kommentaaridest ei selgu, mida mõista sotsialistliku ühiselu reeglitenä, kommunismi ehitava ühiskonna moraaliprintsiipidena ning nende austamisena. O. Joffe ja J. Tolstoi koostatud «Aluste» kommentaarides,³³ samuti Sverdlovski Juriidilise Instituudi kollektiivi kirjutatud VNFSV TsK kommentaarides³⁴ käsitletakse näiteks sotsialistliku ühiselu reegleid ja kommunismi ehitava ühiskonna moraaliprintsiipe, ilma et üldse oleks püütud selgitada neid mõisteid.

S. Bratuse ja E. Fleisitši toimetusel ilmunud «Aluste» ja E. Fleisitši toimetatud VNFSV TsK kommentaarides on aga antud üksnes sotsialistliku ühiselu reeglite mõiste. Esimeses nendest käsitletakse sotsialistliku ühiselu reegleid kui sotsialistlikus ühiskonnas kehtivaid tavalisi käitumisreegleid, mis ei ole fikseeritud õigusnormides.³⁵ Esitatud käsitlusega ei saa aga nõustuda, sest sellest järeldub ebaõigesti, nagu lakkaksid sotsialistliku ühiselu

³³ О. С. Иоффе, Ю. К. Толстой. Основы советского гражданского законодательства. Изд. ЛГУ, 1962, lk. 22.

³⁴ Гражданский кодекс РСФСР Учебно-практическое пособие, ч. I. Средне-Уральское книжное изд-во, Свердловск, 1965, lk. 28—29.

³⁵ Научно-практический комментарий к Основам гражданского законодательства Союза ССР и союзных республик. Госюриздат, М., 1962, lk. 51—52.

reeglid olemast, kui nad fikseeritakse õigusnormides. Tegelikult võivad sotsialistliku ühiselu reeglid esineda nii õigusnormidena kui ka nendes mittefikseeritud kujul. Selles suhtes on täpsemad viimati viidatud kommentaarid, kus öeldakse, et sotsialistliku ühiselu reeglite all VNFSV TsK §-s 5 lg. 2 esitatud tähendus es tuleb mõista seadustes mittefikseeritud, kuid paljukordse kasutamise tulemusena elus väljakujunenud käitumisreegleid, mis peegeldavad sotsialistlikus ühiskonnas kehtivaid moraaliseid vaateid ja veendumusi.³⁶ Siiski ei saa ka siit selgust sotsialistliku ühiselu reeglite ja kommunismi ehitava ühiskonna moraaliprintsipi olemusest ja nende austamise tähendusest tsiviilõiguste teostamisel.

«Aluste» § 5 lg. 2 ja TsK § 6 lg. 2 tekstist nähtub, et sotsialistliku ühiselu reeglite ja kommunismi ehitava ühiskonna moraaliprintsipi näol on tegemist erinevate mõistetega. Nende õigusnormide ebaõnnestunud redaktsioon takistab aga mõistmast seaduste, kommunistlike moraalinormide ja teiste sotsialistliku ühiselu reeglite omavahelisi seoseid ja erinevusi.

Sotsialistliku ühiselu reeglid — need on sotsialistlikus ühiskonnas inimeste käitumist reguleerivad sotsiaalsed normid kogumis võetuna. Nende normide hulka kuuluvad: õigus-, moraal-, tavanormid ja teised sotsiaalsed normid.³⁷ Seega kõneldes sotsialistliku ühiselu reeglitest, tuleb nendeks pidada nii seadusi kui ka moraalinorme. «Aluste» § 5 lg. 2 ja TsK § 6 lg. 2 moodustavad selles suhtes erandi. Nendes esitatud loeteludes on seadused ja moraaliprintsiibid toodud eraldi, järelikult mõeldakse seal sotsialistliku ühiselu reeglitena ülejäänud sotsiaalseid käitumisnorme. Viimaseid tulebki silmas pidada kõrvuti seadus- ja moraalinormidega tsiviilõiguste teostamisel ja kohustuste täitmisel.

Et ühiskondlike organisatsioonide ja teiste asutuste organisatsioonilise tegevuse normid, mis omavad sotsiaalse normi tähenduse, ei ole paljukordse kasutamise tulemusena elus välja kujunenud, vaid kehtestatud vastava aktiga, siis ei saa E. Fleisitši toimetatud «Vene NFSV tsiviilkoodeksi» kommentaarides³⁸ antud sotsialistliku ühiselu reeglite mõistet samuti õnnestunuks pidada.

Tähtsamateks sotsialistliku ühiselu reegliteks on sotsialistliku õiguse ja kommunistliku moraal normid. Õigusnormid on suunatud kõige olulisemate ühiskondlike suhete reguleerimisele, millest on riik otseselt huvitatud. Sellepärast on õigusnormides sisalduvate käitumiseeskirjade täitmine tagatud riikliku sunnijõuga.

³⁶ Научно-практический комментарий к ГК РСФСР. Изд. «Юридическая литература», М., 1966, lk. 18.

³⁷ П. Е. Не д б а й л о. О р. с и т., lk. 26; З. Д. И в а н о в а. Правила социалистического общества. М., 1963, lk. 6—7.

³⁸ Научно-практический комментарий к ГК РСФСР. Изд. «Юридическая литература», М., 1966, lk. 18.

Moraalinormid, milles sisalduvate käitumiseeskirjade täitmine on tagatud ühiskondlike sunnivahendite ja moraalsete tõekspidamistega, reguleerivad õigusnormidest märksa laiemat ühiskondlike suhete ringi. Nad laienevad ka ühiskondlikele suhetele, mida reguleerivad õigusnormid, sest viimased sisaldavad samuti kommunistliku moraali elemente.

Kommunismi ehitava ühiskonna moraali iseloomustus on antud NLKP programmis: «Kommunistlikus moraalil sisalduvad põhilised üldnimilised moraalnormid, mis rahvahulgas on aastatuhandete jooksul välja töötanud võitluses sotsiaalse ikke ja kõbeliste pahede vastu Sotsialismi ja kommunismi ehitamise käigus rikastub kommunistlik moraal uute printsiipidega, uue sisuga».³⁹ Samas on loetletud ka põhimõtted, mida partei peab kommunismi-ehitaja kõbelisteks (moraali-) printsiipideks.

Sotsialistlikel õigusnormidel ja kommunistlikel moraalnormidel on ühine reguleerimise eesmärk — ühiskondlikud suhted. Erinevus nende sotsiaalsete normide vahel seisneb neis sisalduvate käitumiseeskirjade ellurakendamise meetodites. Sotsialistliku ühiskonna arenedes vähenevad need erinevused pidevalt ja täieliku kommunismi ajaks kujunevad nad koos teiste sotsiaalsete käitumismõtetega ühtseteks kommunistliku ühiselu reegliteks.⁴⁰

Väga tähtsaks sotsialistliku ühiselu reeglits, mis on leidnud väljendamisest nii seadustes, moraalnormides kui ka teistes sotsiaalsetes käitumismõtetes ning on kujunenud üheks sotsialismi juhtpõhimõtteks, on isiklike huvide kooskõlastamine ühiskondlike huvidega ja nende allutamine viimastele. See põhimõte tuleneb sotsialismi eesmärgist, milleks on rahva kasvavate materiaalsete ja kultuuriliste vajaduste järjest täielikum rahuldamine ühiskondliku tootmise pideva arendamise ja täiustamise teel.⁴¹ Et ühiskondlike rikkuste suurenemine sotsialistlikus ühiskonnas toob endaga kaasa ka iga üksiku kodaniku heaolu kasvu, siis on isiklike huvide allutamine ühiskondlikele huvidele konkreetsel juhul tegelikult kõigi kodanike materiaalsete ja kultuuriliste vajaduste täielikum rahuldamine. Selles seisnebki isiklike huvide allutamise mõte ühiskondlikele huvidele.

Isikliku omandiõiguse teostamisel tähendab isiklike huvide allutamine ühiskondlikele huvidele seda, et kodanikul tuleb arvestada, kas ta oma käitumisega ei kahjusta ühiskonna huve. Kodanik

³⁹ Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm. Eesti Riiklik Kirjastus, Tallinn, 1961, lk. 110.

⁴⁰ Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm, Eesti Riiklik Kirjastus, Tallinn, 1961, lk. 101; Я. З. Хайкин. Взаимодействие норм права и морали при переходе к коммунизму. Труды по философии VII. Ученые записки Тартуского государственного университета, вып. 130. Тарту, 1963, lk. 83—84; П. Е. Недбайло. *Op. cit.*, lk. 55.

⁴¹ Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm. Eesti Riiklik Kirjastus, Tallinn, 1961, lk. 14—15.

ei või näiteks ebaperemehelikult suhtuda oma varasse ja panna seda hävimise ohtu, kui sellel on ühiskonna jaoks märkimisväärne ajalooline, kunstiline või muu väärtus. Niisuguse vara, mille hulka kuulub ka elamu, säilimisest on ühiskond huvitatud tervikuna, sest see võib rahuldada peale omaniku ka paljude teiste ühiskonnaliikmete vajadusi. Selles mõttes peab vara omanik allutama oma huvid ühiskonna huvidele ja ilmutama heaperemehelikku suhtumist temale kuuluvasse varasse, kuigi tal enda vajaduste rahuldamiseks ei olekski seda vaja teha. Et mõjutada kodanike käitumist vastavalt ühiskonna huvidele ning vältida isikliku omanduses oleva ühiskonna jaoks märkimisväärse väärtusega vara hävinemist, on TsK §-des 144 ja 145 sätestatud, et ebaperemeheliku pidamise korral võidakse elamu pärast vastavat hoiatamist kohtu korras tasuta (muu vara aga tasu eest) ära võtta ja riigile üle anda

Isiklike huvide allutamine ühiskonna huvidele väljendub ka TsK §-des 152 ja 153, mille kohaselt võib omanikult vara ära võtta riiklikes või ühiskondlikes huvides temale vara maksumuse väljamaksmisega (rekvireerimine), samuti lammutada kodanikele kuuluva elamu ning teised hooned ja ehitused seoses maa eraldamisega riiklikeks või ühiskondlikeks vajadusteks koos sellega tekitatud kahjude hüvitamisega.

Mitte kõik sotsialistliku ühiselu reeglid isikliku omandiõiguse teostamisel ei ole leidnud konkreetset väljendust õigusnormides, kuid vaatamata sellele on nad muutunud üldiselt arvestatavaks. Nii on kujunenud loomulikuks nõudeks, et isiklikku omandiõigust ei või teostada viisil, millega häiritakse kaaskodanike rahu. Niisuguse sotsialistliku ühiselu reeglite rikkumisenähted võivad näiteks kodaniku käitumist, kes k a t s e t a b öösel linna tänavail oma mootorratast või tekitab ehitustegevusega müra, mis segab teistel inimestel puhkamist. Analoogilisi nõudeid, mis on kujunenud Nõukogude kodanikel täiesti loomulikeks kohustusteks, on teisigi.

«Aluste» §-s 5 lg. 2 ja TsK §-s 6 lg. 2 on öeldud, et kodanikud ja organisatsioonid peavad tsiviilõiguste teostamisel ja kohustuste täitmisel järgima seadust, a u s t a m a sotsialistliku ühiselu reegleid ning kommunismi ehitava ühiskonna moraalinorme. See tähendab, et järgimise (ehk täpse täitmise) nõue kehtib ainult seaduste suhtes, kõiki teisi sotsiaalseid käitumisnorme (sealhulgas ka moraalinorme) tuleb «austada». Kuivõrd nende normide «austamise» nõue on fikseeritud aga õigusnormis, siis on ka see põhimõte muutunud kodanikele ja organisatsioonidele seadusjärgseks kohustuseks. Artikli autori arvates tuleb sotsialistliku ühiselu reeglite (ka moraalinormide) austamisena isikliku omandiõiguse teostamisel mõista nendest eeskirjadest täiendavat juhindumist kõrvuti seaduse nõuetega.

Isikliku omandiõiguse teostamise seadustes väljendatud üldpõhimõtete ja üksikreeglite järgimine on tagatud tavaliselt seadusnormides ettenähtud sanktsioonidega. Ka isikliku omandiõiguse eesmärgivastase teostamise korraks on ette nähtud «Aluste» §-s 5 lg. 1 ja TsK §-s 6 lg. 1 negatiivne tagajärg — isiklikku omandiõigust ei kaitsta niisugusel juhul seadusega. «Aluste §-s 5 lg. 2 ja TsK §-s 6 lg. 2, kus nõutakse õiguse teostamisel sotsialistliku ühiselu reeglite ja kommunismi ehitava ühiskonna moraaliprintsiipide austamist, puudub aga sanktsioon, mis tuleks rakendamisele selle kohustuse mittetäitmise korral. See ei tähenda aga, et sotsialistliku ühiselu reeglite ja kommunismi ehitava ühiskonna moraalnormide rikkujate käitumisele isikliku omandiõiguse teostamisel ei järgneks mingisuguseid negatiivseid tagajärgi. Kõrvuti ühiskondliku hukkamõistuga, mis saab osaks kodanikele niisuguse käitumise korral, võetakse arvesse sotsialistliku ühiselu reeglitest ja kommunismi ehitava ühiskonna moraalnormidest mittekinnipidamist isikliku omandiõiguse teostamist reguleerivate konkreetsete seaduste ja nendest tulenevate sanktsioonide kohaldamisel. Samuti on sotsialistliku ühiselu reeglitest ja kommunismi ehitava ühiskonna moraalnormidest kinnipidamisel oluline osa selle hindamisel, kas isiklikku omandiõigust teostatakse vastavalt tema eesmärgile.

Mõlematel viimati märgitud juhtudel on sotsialistliku ühiselu reeglite ja kommunismi ehitava ühiskonna moraalnormide mittejärgimisel reaalsed negatiivsed tagajärjed, mis koos ühiskondliku arvamusega tagavad «Aluste» §-s 5 lg. 2 ja TsK §-s 6 lg. 2 sisalduvate nõuete täitmise, vaatamata sellele, et nendes seaduse eeskirjades ei ole kehtestatud otseselt sanktsiooni.

Erialases kirjanduses on leidnud erinevat hindamist õigustatud isiku käitumine juhtumitel, kui see ei vasta temale kuuluva õiguse teostamise põhimõtetele. Nii on M. Agarkov seisukohal, et õiguse teostamine ei või olla õigusvastane, järelikult ka mitte kuritarvitamine. Tema järgi on need teod, mida nimetatakse õiguse kuritarvitamiseks, sooritatud tegelikult väljaspool õiguse piire.⁴² M. Agarkoviga ei ole nõus M. Baru, kes on seisukohal, et kui õiguse teostamisena mõista tegusid, mis vastavad õigustatud isiku subjektiivsele õigusele, siis võib käitumine ka sellele mitte vastata ja niisugusel juhul on tegemist õiguse kuritarvitamisega.⁴³ M. Samoilova aga, viidates M. Agarkovile, kinnitab, et mitteõigusepärast õiguse teostamist ei saa olla ning «õiguse

⁴² М. М. Агарков. Проблема злоупотребления правом в советском гражданском праве. Известия Академии наук СССР Отд. экономики и права. 1946, lk. 427.

⁴³ М. И. Бару. О ст. I Гражданского кодекса. — «Советское государство и право», 1958, № 12, lk. 117—120.

kuritarvitamise» teooria sisaldab loogilise vea.⁴⁴ Vaatamata nii-
sugustele arvamustele kasutatakse erialases kirjanduses⁴⁵ väl-
jendit «õiguse kuritarvitamine» õigustatud isiku käitumise väl-
jendamiseks, mis on vastuolus temale kuuluva õigusega.

M. Agarkovil, M. Samoiloval ja teistel, kes asuvad seisukohal,
et õiguse teostamine ei saa olla mitteõiguspärane, on põhimõtte-
liselt õigus -- tegevus, mis ei ole subjektiivse õigusega kooskõlas,
ei saa olla õiguse teostamine. Ka «Aluste» §-s 5 lg. 1 ja TsK §-s
6 lg. f sisalduv põhimõte — tsiviilõigusi ei kaitsta seadusega,
kui neid teostatakse nende õiguste eesmärgi vastaselt — kinnitab
seda seisukohta, sest õigus, mille teostamine ei ole juriidiliselt
garanteeritud, lakkab olemast õigus. Järelikult ei saa õigusvas-
tast tegevust vaadelda õiguse teostamisena.

Siiski ei saa nõustuda M. Agarkovi ja M. Samoilovaga, et
väljend «õiguse kuritarvitamine» on vastuoluline ja selle kasuta-
mine üldse ebaõige. Sellega võib nõustuda vaid neil juhtudel, kui
õiguse teostamine satub täielikult vastuollu seadusega. Sageda-
mini osutub, et õiguse teostamine on ainult teatud osas vastu-
olus õiguse sisu ja eesmärgiga, põhiliselt on aga sellega koos-
kõlas. Näiteks majaomanik on oma perekonna vajadustest üle-
jäägi moodustava osa elamust välja üürinud. Ta nõuab selle eest
üürnikult seadusega ettenähtud määrast tunduvalt kõrgemat üüri
ja kasutab seda osa majast ebaseadusliku tulu saamise eesmärgil.
Tekib küsimus: kuidas hinnata majaomaniku käitumist seoses
temale kuuluva majaga, kas see on isikliku omandiõiguse teosta-
mine või ei saa me seda selleks nimetada.

Elamu kasutamist oma perekonna vajadusteks tuleb vaadelda
vaieldamatult isikliku omandiõiguse teostamisena, sest see on
kooskõlas viimase eesmärgiga, milleks on isiklike vajaduste rahul-
damine, samuti teiste seadustega, sotsialistliku ühiselu reeglite
ja kommunismi ehitava ühiskonna moraaliprintsiipidega. Ka ela-
must osa väljaüürimine on põhimõtteliselt kooskõlas seadusega
ja on õigustatud isiku lubatud käitumine. Kõrgendatud üüri nõud-
mine, mis on seadusega vastuolus, muudab aga õiguse teostamise
selles osas eesmärgivastaseks ning on vastuolus seadustega, sot-
sialistliku ühiskonna ühiselu reeglitega ning kommunismi ehitava
ühiskonna moraaliprintsiipidega. Seega on meil antud juhul tege-
mist esiteks õigustatud isiku (majaomaniku) lubatud käitumisega,
mis on kooskõlas tema subjektiivse õigusega, ning teiseks mitte-
lubatud käitumisega, mis on sellega vastuolus. Õigustatud isiku
mittelubatud käitumine esineb siin väliselt õigustatud käitumise
vormis (üürilepingu sõlmimisena) ja selle mittelubatud iseloom
selgub tema eesmärgi (kõrgendatud üüri saamise) väljaselgitami-

⁴⁴ М. В. Самойлова. *Op cit.*, lk. 11.

⁴⁵ Гражданский кодекс РСФСР. Учебно-практическое пособие, ч. I.
Средне-Уральское книжное изд-во, Свердловск, 1965, lk. 243.

sel. Niisugust õigustatud isiku mittelubatud käitumist, mis toimub tema lubatud käitumise vormis, nimetatakse õiguse teostamise piiride ületamiseks.⁴⁶ Kirjeldataud käitumise tähistamiseks sobib väljend «õiguse kuritarvitamine», sest see annab hästi edasi õigustatud isiku tegevuse iseloomu antud juhul. Seda väljendit ei saa aga kasutada, kui õiguse subjekti tegevus on täielikult vastuolus tema subjektiivse õiguse eesmärgiga. Siis ei saa kõnelda üldse õiguse teostamisest, sest niisugust tegevust ei saa vaadelda juriidiliselt kindlustatud käitumise võimaluse ellurakendamisenä.

Esitatud arutlusest järeldub, et õiguse teostamise põhimõtete käsitlemisel tuleb silmas pidada selle õigusjärse teostamise kõrval ka õiguse teostamise võimalust piiride ületamisega (õiguse kuritarvitamist) ja õigustatud isiku õigusvastast käitumist, mida ei saa vaadelda üldse õiguse teostamisena.

III

Kodanikele kuuluvate subjektiivsete õiguste teostamiseks on vaja teatud kindlaid tingimusi, mis garanteerivad nende õiguste ellurakendamise. Ka kõige paremad seadused ja nendest tulenevad subjektiivsed õigused võivad osutada tarbetuiks, kui neid ei saa ühel või teisel põhjusel ellu rakendada. See kehtib täiel määral ka isikliku omandiõiguse kohta.

Nõukogude ühiskonnas pühendatakse suurt tähelepanu kodanike subjektiivsete õiguste teostamisele. Nende reaalse teostamine on muutunud nõukogude õiguse üheks iseloomustavamaks tunnuseks. Ka NLKP programmis rõhutatakse, et «erinevalt kodanlikust demokraatiast sotsialistlik demokraatia mitte ainult deklareerib rahva õigusi, vaid tagab ka nende kasutamise reaalse võimalikkuse.»⁴⁷

Subjektiivsete õiguste teostamise tagamine (garanteerimine) tähendab selleks vastavate tingimuste loomist. Viimaseid on mitmesuguseid ja sageli erinevad nad oluliselt üks teisest sõltuvalt sellest, milline sisu ja eesmärk on konkreetset subjektiivset õigusel.

Arvestades subjektiivsete õiguste teostamise garantiide suurt tähtsust, et nendest sõltub lõppastmes seadustes fikseeritud õiguste realiseerimine ja selle efekt, on õiguse teostamise garantiide uurimine aktuaalne probleem.

Parema ülevaate saamiseks ja uurimise hõlbustamiseks on erialases kirjanduses püütud subjektiivsete õiguste teostamise garantiisid klassifitseerida. V Tarhov näiteks jaotab need garantiid kahte ossa: välisteks ja sisemisteks tingimusteks. Väliste tingimuste hulka kuuluvad tema järgi esiteks õiguste teostamise materiaalsed ja juriidilised garantiid ning teiseks see, kuidas

⁴⁶ О. С. Иоффе, В. П. Грибанов. Ор. cit., lk. 77.

⁴⁷ Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm. Eesti Riiklik Kirjastus, Tallinn, 1961, lk. 15.

õiguse subjekti ümbritsevad isikud järgivad seaduse eeskirju. Sisemisteks tingimusteks loeb ta aga subjektiivsete õiguste hindamise ja realiseerimise õigsust õigustatud isiku poolt.⁴⁸ V. Verdnikov oma käsitluses eristab majanduslikke ja poliitilisi subjektiivse õiguse garantiisid.⁴⁹ Ta ütleb ka samas, et igasugune subjektiivne õigus lagatakse juriidiliselt, kuid ei esita seda iseseisva garantiina. I. Gringolts aga kõneleb subjektiivsete tsiviilõiguste teostamise juriidilistest ja moraalsetest garantiidest, mõistes nende all vastavalt õigustatud isiku võimalust pöörduda abisaamiseks riikliku sunnijõu poole, ja ühiskondlike organisatsioonide mõju — ühiskondlikku hukkamõistu õiguserikkujate suhtes.⁵⁰

V. Tarhovi jaotust välimisteks ja sisemisteks garantiideks ei saa lugeda õnnestunuks, eriti mis puutub õiguse subjekti ümbritsevate isikute seadusega ettenähtud käitumise ja õigustatud isiku poolt subjektiivsete õiguste hindamise ning realiseerimise õigsuse käsitlemise subjektiivsete õiguste teostamise iseseisvate garantiidena. Õigustatud isiku käitumine subjektiivsete õiguste realiseerimisel, olenemata selle hindamise õigsuse määrast, on ise subjektiivsete õiguste teostamine, mitte aga selle garantii. Ka subjektiivsete õiguste hindamise ja nende realiseerimise õigsust ei saa pidada õiguse teostamise garantiiks. See on küsimus, mis seondub subjektiivsete õiguste teostamise lubatud piiridega ja nende ületamisega. Et V Tarhov on õigustatud isiku kirjeldatud käitumise võtnud aluseks subjektiivsete õiguste teostamise garantiide jaotamisel sisemisteks ja välimisteks, siis kaotab ka viimane oma mõtte.

Õigustatud subjekti ümbritsevate isikute seadusega ettenähtud käitumine, mida V Tarhov on iseseisva garantiina arvanud sisemiste tingimuste hulka, tähendab tegelikult sotsialistliku seaduslikkuse ja õiguskorra järgimist. Viimast vaatleb V. Tarhov omakorda õiguse teostamise juriidilise garantiina. Subjektiivsete õiguste teostamise poliitilised ja moraalsed garantiid V. Tarhovi käsitluses aga hoopis puuduvad.

Ka teiste viidatud autorite käsitluses on osa subjektiivsete õiguste teostamise garantiisid märkimata jäetud, mistõttu ei ole võimalik saada terviklikku ülevaadet nende seisukohast selles küsimuses.

Õigustatud isiku käitumise garanteerimise seisukohalt, seda eriti isikliku emandiõiguse teostamise korral, on materiaalsed tingimused esmajärgulise tähtsusega. V. Tarhov ja V. Verdnikov nimetavad materiaalseid (e. majanduslikke) garantiisid põhjendatult esimesena. Toepoolest, ei ole võimalik teos-

⁴⁸ В. А. Тархов. *Op. cit.*, lk. 116—117.

⁴⁹ Советское гражданское право, т. I. Изд. «Юридическая литература», М., 1965, lk. 70.

⁵⁰ Советское гражданское право, т. I. Госюриздат, М., 1959, lk. 72—73.

tada isiklikku omandiõigust ilma materiaalse objektita, sest isikliku omandiõiguse teostamine seisneb kodaniku poolt temale kuuluva vara valdamises, kasutamises ja käsutamises. Seepärast, mida rohkem vara on kodaniku isiklikus omanduses (silmas peetakse mitte vara piiramatus ulatuses, vaid kogustes, mis ei ületa inimeste vajaduste maksimaalse rahuldamise piire), seda mitmekülgsemad on temal isikliku omandiõiguse teostamise võimalused ja täielikum isiklike vajaduste rahuldamine. Vara puudumise korral aga ei ole kodanikul võimalust isikliku omandiõiguse teostamiseks ja oma vajaduste rahuldamiseks.

Isikliku omandiõiguse teostamise materiaalseteks garantiideks on ühiskondliku korralduse iseärasused, mis võimaldavad luua kodanikel ainelise heaolu. Nõukogude ühiskonnas on nendeks «sotsialistlik majandussüsteem ja tootmisriistade ning -vahendite sotsialistlik omandus, mis on kindlustunud kapitalistliku majandussüsteemi likvideerimise, tootmisriistade ning -vahendite eraomanduse kaotamise ja inimese teise inimese poolt ekspluateerimise hävitamise tulemusena».⁵¹ Sotsialistlik majandussüsteem on likvideerinud alatiseks tööpuuduse ning kindlustanud kodanikud materiaalselt ka töövõimetuse korral, vanaduspäevil ning õppeperioodil.

Sotsialistlik majandussüsteem ja nõukogude rahva kangelaslik töö on võimaldanud luua võimsa ja igakülgset arenenud majanduse. On olemas kõik võimalused selleks, et veelgi kiiremini tõsta kogu elanikkonna heaolu. Neid majanduslikke eeldusi arvestades ongi partei seadnud eesmärgiks luua juba lähematel aastakümnetel kommunismi materiaal-tehniline baas ning tagada Nõukogude Liidus kõrgem elatustase kui mistahes kapitalismaal.⁵²

Lähemate aastate ülesanded rahva ainelise heaolu ja kultuuritaseme tõusu alal on kavandatud NLKP XXIII kongressi direktiivides NSV Liidu rahvamajanduse arendamise viie aasta (1966—1970) plaani kohta. Direktiivid näevad ette tõsta sellel ajavahemikul tööliste ja teenistujate palka keskmiselt vähemalt 20 protsenti, kolhooside rahalist ja naturaalsissetulekut ühismajapidamisest aga keskmiselt 35—40 protsenti, tagades sellega kolhoosnike töötasu taseme lähenemise tööliste ja teenistujate töötasule. Tööliste ja teenistujate palga ettenähtud tõusuga, kolhoosnike rahalise ja naturaaltasu suurenemisega, hindade alanemisega riiklikus ja kooperatiivkaubanduses, samuti kolhoositurgudel, ning tarbimise laienemisega ühiskondlike fondide arvel saavutatakse reaaltulu tõus ühe elaniku kohta arvestatult ligikaudu 1,3 korda.⁵³

⁵¹ Eesti Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi Konstitutsioon, § 4.

⁵² Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm. Eesti Riiklik Kirjastus, Tallinn, 1961, lk. 62 ja 84.

⁵³ NLKP XXIII kongressi direktiivid NSV Liidu rahvamajanduse arendamise viie aasta (1966—1970) plaani kohta. — «Rahva Hääli», 10. IV 1966.

Nende abinõude ellurakendamine ongi isikliku omandiõiguse teostamise materiaalsete garantiide reaalne väljendus.

Isikliku omandiõiguse teostamise tähtsaimaks poliitiliseks garantiiks on asjaolu, et kogu võim meie maal kuulub linna ja maa töörahvale tööraha saadikute nõukogude näol.⁵⁴ Poliitilisteks garantiideks on veel rida teisi nõukogude ühiskonna riikliku ja ühiskondliku korralduse iseärasusi nagu riigiaparaadi üha täiuslikum funktsioneerimine selle tegevuses teaduslike juhtimismeetodite rakendamise, kaadri hoolika ettevalmistamise ja valiku tulemusena; ühiskondlik-poliitiliste organisatsioonide aktiivne osavõtt kodanike seaduslike õiguste ja huvide kaitsmisest; rahvahulkade enda aktiivsus kõigi neid huvitavate küsimuste lahendamisest osavõtus, ajakirjanduse, raadio ja televisiooni kasutamine sellel eesmärgil; kodanike võimalus pöörduda kaebuste-avaldustega esinevate väärnähtuste või seaduserikkumiste kohta ükskõik millise riikliku või ühiskondliku organisatsiooni või ametiisiku poole ning viimaste kohustus see ettenähtud korras lahendada.

Subjektiivsete õiguste teostamise juriidilise e. õigusliku garantii all mõeldakse tavaliselt õigustatud isiku võimalust pöörduda riikliku sunnijõu poole, kui temal takistatakse teostamast oma õigust või kui kohustatud isik ei soorita neid tegusid, mida ta peab tegema.⁵⁵ Õigustatud isiku niisugune võimalus on küll subjektiivsete õiguste teostamise õiguslik garantii, kuid ei ammenda selle sisu, mis on märksa laiem.

Subjektiivne õigus seisneb eelkõige õigustatud isiku enda käitumise võimaluses ja alles seejärel võimaluses nõuda kohustatud isikult vastavat käitumist. Eriti kujukalt ilmneb see isikliku omandiõiguse (samuti teiste subjektiivsete omandiõiguste) puhul, sest õigustatud isiku käitumise võimalusele vastab siin kohustatud isikute passiivne käitumine — hoidumine takistamast omanikul oma vara valdamist, kasutamist ja käsutamist. Seega saab isikliku omandiõiguse subjekt teostada maksimaalselt oma õigustusi, ilma et kohustatud isikud peaksid üldse aktiivselt tegutsema. Siit tulenebki omandiõiguse kui absoluutse õiguse teostamise omapära, võrreldes teiste subjektiivsete õigustega (näit. subjektiivsete kohustusõigustega), mille puhul õigustatud isiku käitumise võimalusele vastab tavaliselt teise isiku (isikute) aktiivse käitumise kohustus.

Ühe isiku subjektiivsele õigusele vastab alati teise isiku (isikute) aktiivse või passiivse käitumise kohustus. Kohustatud isikute käitumine võimaldab õigustatud isikul oma õigustuste

⁵⁴ Eesti Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi Konstitutsioon, § 3.

⁵⁵ Советское гражданское право, т. I. Госюриздат, М., 1959, lk. 72—73; Советское гражданское право, т. I. Изд. «Юридическая литература», М., 1965, lk. 70.

teostamist. Sellepärast seisnevad subjektiivsete õiguste teostamise juriidilised garantiid nendes õiguslikes tingimustes, mis tagavad nii õigustatud isiku enda kui ka kohustatud isikute vastava käitumise.

Sellest seisukohast lähtudes on isikliku omandiõiguse teostamise juriidiliseks garantiiks kõigepealt isikliku omanduse õiguse normid, mille eesmärgiks on isikliku omanduse suhete õiguslik reguleerimine. Mida konkreetsemad on isikliku omanduse õiguse normid ja mida rohkem nad vastavad isikliku omanduse suhete iseloomule ning ühiskonna majanduslikele tingimustele, seda täielikumalt on garanteeritud õigustatud isiku käitumise võimalus. Selletõttu on isikliku omanduse õiguse normide väljatöötamine ja täiustamine eriti tähtis. Pärast «Aluste» ja TsK kehtestamist ning nendes kõigi peamiste isikliku omandiõiguse põhimõtete fikseerimist on käesoleval ajal kandunud raskuspunkt selles osas isikliku omanduse suhete üksikküsimuste õiguslikule reguleerimisele. Isikliku omanduse õiguse eeskirjade väljatöötamist konkreetsetes küsimustes tuleb samuti vaadelda kui juriidilist garantiid isikliku omandiõiguse põhimõtete teostamisel.

Isikliku omandiõiguse teostamist ei taga aga üksnes vastavate õigusnormide olemasolu. Selleks on ka vaja, et kehtiks sotsialistlik seaduslikkus, s. o. nõukogude seaduste ja neile põhinevate õiguslike aktide kõrvalekaldumatu täitmine kõigi kodanike, ametiisikute ja organisatsioonide poolt.⁵⁶ NLKP ja Nõukogude valitsus pühendavad suurt tähelepanu sotsialistliku seaduslikkuse tugevdamisele, nõukogude seadustes fikseeritud kohustuste täpsele ja järjekindlale täitmisele. NLKP programmis rõhutatakse otseselt, et «partei seab ülesandeks tagada range kinnipidamine sotsialistlikust seaduslikkusest, igasuguste õiguskorra rikkumiste väljajuurimise...»⁵⁷ Selle eesmärgi saavutamiseks tegutseb spetsiaalne organisatsioon — NSV Liidu Prokuratuur, kellel lasub kõrgeim seaduslikkuse järelevalve funktsioon ja kes peab tarvitusele võtma abinõud igasuguste seaduserikkumiste kõrvaldamiseks. Samal eesmärgil on loodud oma tegevuses kõige laiematele hulkadele tuginev rahvakontrolli süsteem ning ametkondlikud kontrolli- ja järelevalveorganid.

Niisugune poliitika, mille eesmärgiks on seadustes fikseeritud kohustuste kõrvalekaldumatu täitmine, on oluliseks garantiiks isikliku omandiõiguse teostamisel. Seda täiendab Nõukogude kodanike võrdõiguslikkus seaduse ees: kõigil on võrdne võime omada subjektiivseid õigusi ja neid teostada, kõigil on aga samal ajal ka võrdne seisund seadusest tulenevate kohustuste täitmisel.

⁵⁶ И. С. Самошенко. Охрана режима законности Советским государством. Госюриздат, М., 1960, lk. 23.

⁵⁷ Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm. Eesti Riiklik Kirjastus, Tallinn, 1961, lk. 97.

Nõukogude demokraatia ei tunne privileegeritud seisusi seaduse ees, seaduslikkuse järgimises.

Isikliku omandiõiguse teostamiseks piisab üldreeglina materiaalistest ja poliitilistest garantiidest ning juriidilistest garantiidest õigusnormide ja sotsialistliku seaduslikkuse näol. Õigustatud isik, tuginedes neile garantiidele ja asjaolule, et kohustatud isikud ei tee temale oma käitumisega takistusi, teostab isiklikku omandiõigust, ilma et vajaks selleks täiendavaid garantiisid. Aeg-ajalt tekib aga olukordi, et kohustatud isikud oma käitumisega siiski takistavad õigustatud isikut tema subjektiivseid õigusi teostamast. Niisugustel juhtudel on juriidilise garantiina tähtis riiklik sunnijõud, mille rakendamisega tagatakse isikliku omandiõiguse teostamine, vaatamata ükskõik kelle võimalikule vastuseisule.

Olgugi et riikliku sunnijõu kasutamine isikliku omandiõiguse teostamise garantiina on käesoleval ajal küllalt olulise tähtsusega, hakkab selle osa tulevikus vähenema. Tema kõrvale on juba praegu tekkinud subjektiivsete õiguste teostamise moraalne garantiid, mis seisneb ühiskondlikus hukkamõistus seadusnõuetest ja teistest sotsialistliku ühiselu reeglitest mittekindipidajate suhtes. Ühiskondliku arvamuse ja moraalsete tõekspidamiste osatähtsus subjektiivsete õiguste teostamise garantiina omandab edaspidi, sedamööda, kuidas meie ühiskonnas riiklikud funktsioonid lähevad üle ühiskonna omavalitsusorganile, järjest suurema osatähtsuse ning nad kujunevad tulevikus nendeks faktoriteks, mis tagavad kinnipidamise ka kommunistliku ühiselu reeglitest.

ПОНЯТИЕ, ОБЩИЕ ПРИНЦИПЫ И ГАРАНТИИ ОСУЩЕСТВЛЕНИЯ ПРАВА ЛИЧНОЙ СОБСТВЕННОСТИ

Ассистент П. П. Касък

Кафедра гражданского права и процесса

Резюме

В статье подчеркивается необходимость различать претворение в жизнь объективного и субъективного права личной собственности. На эстонском языке это различие можно проводить посредством использования разных терминов объективного и субъективного права личной собственности. Разными терминами следовало бы обозначить и действие претворения в жизнь объективного и субъективного права. Делается предложение обозначить претворение в жизнь объективного права личной собственности термином «реализация» и претворение в жизнь субъективного права личной собственности термином «осуществление».

Такое предложение обосновывается тем, что термин «реализация» охватывает все формы претворения в жизнь объективного права, в том числе и пассивное воздержание обязанного лица правоотношения личной собственности, чего не допускает термин «осуществление». Последний термин в свою очередь подходит хорошо по значению для обозначения претворения в жизнь субъективного права личной собственности, которое представляет собой только активное поведение людей. Без использования такой разной терминологии трудно и часто даже невозможно понять, о каком претворении в жизнь права личной собственности (в объективном или субъективном смысле) идет речь в конкретном случае.

В статье дается краткий обзор специальной литературы по вопросу осуществления права личной собственности и констатируется отсутствие комплексной разработки этой проблемы. Автором исследуется понятие осуществления субъективного права личной собственности исходя из понятия субъективного права как предоставленной гражданину юридически обеспеченной возможности владеть, пользоваться и распоряжаться своим имуществом и требовать должного поведения от других лиц. В соответствии с этим под осуществлением права личной собственности понимается претворение в жизнь юридически обеспеченной возможности управомоченного лица владеть, пользоваться и распоряжаться своим имуществом и требовать должного поведения от обязанных лиц.

Общие принципы осуществления права личной собственности вытекают из закона. В ст. 19 Основ и ст. 95 ГК Эст. ССР прямо сказано, что собственнику принадлежат права владения, пользования и распоряжения имуществом в пределах, установленных законом. Важнейшей нормой закона в этой части является ст. 5 Основ и ст. 6 ГК Эст. ССР, где установлено, что осуществление субъективных прав должно соответствовать назначению этих прав. Эта обязанность выражена в отказе охранять законом гражданские права в случае осуществления их в противоречии с назначением этих прав в социалистическом обществе в период строительства коммунизма. Там же установлено, что при осуществлении прав и исполнении обязанностей граждане и организации должны соблюдать законы, уважать правила социалистического общежития и моральные принципы общества, строящего коммунизм.

Анализу названных принципов, которые и определяют вид и меру осуществления права личной собственности, посвящена большая часть статьи. Между прочим, поддерживается точка зрения, согласно которой под выражением «правила социалистического общежития» понимаются все социальные нормы (в самом широком смысле), существующие в социалистическом

обществе, которые охватывают, как нормы права и нравственности, так и другие социальные нормы.

В связи с принципом, согласно которому имущество, находящееся в личной собственности граждан, не может использоваться для извлечения нетрудовых доходов (ст. 25 Основ и ст. 109 ГК Эст. ССР), указывается, что до сих пор не выработано общепризнанного понятия термина «нетрудовой доход».

По мнению автора статьи, термин «нетрудовой доход» неудачен и не выражает точно смысла закона, поскольку юридическое и семантическое значения этого термина не совпадают. Не во всех случаях доход признается нетрудовым в смысле ст. 25 Основ и ст. 109 ГК Эст. ССР хотя он и получен не в трудовой деятельности получателя (например, доход, полученный по наследству, по договору дарения и т. д.). В то же время в некоторых случаях доход признается нетрудовым, хотя он и получен в результате трудовой деятельности (например, доход, полученный из запрещенного промысла). Только при обозначении одного подвида незаконного дохода можно говорить о «нетрудовом доходе» как по существу так и терминологически — при обозначении, например, повышенной квартплаты и доходов, полученных преступным путем.

Имея в виду, что с точки зрения применения и воспитательной роли закона требуется ясность содержания и формы его норм, представляется более правильным называть нетрудовой доход в смысле ст. 25 Основ и ст. 109 ГК Эст. ССР незаконным доходом, одним подвидами которого был бы нетрудовой доход.

Под гарантиями осуществления права личной собственности в статье понимаются условия, которые обеспечивают (гарантируют) претворение в жизнь субъективного права личной собственности. Рассматривается четыре вида гарантий: материальные, политические, юридические и моральные.

Материальными гарантиями осуществления права личной собственности являются особенности общественного устройства, создающие людям материальное благосостояние. В советском обществе этими особенностями являются «социалистическая система хозяйства и социалистическая собственность на орудия и средства производства, утвердившиеся в результате ликвидации капиталистической системы хозяйства, отмены частной собственности на орудия и средства производства и уничтожения эксплуатации человека человеком» (ст. 4 Конституции Эст. ССР).

Важнейшей политической гарантией осуществления права личной собственности является то обстоятельство, что вся власть в нашей стране «принадлежит трудящимся города и деревни в лице Советов депутатов трудящихся» (ст. 3 Конститу-

ции Эст. ССР). К политическим гарантиям относятся также: активное соучастие общественно-политических организаций в деле охраны прав и интересов граждан; все более полное функционирование государственного аппарата вследствие внедрения научных методов управления, подготовки и подбора кадров; активность и участие граждан в разрешении всех интересующих их вопросов и т. д.

Юридическими гарантиями осуществления права личной собственности являются, во-первых, нормы права личной собственности, во-вторых, соблюдение социалистической законности всеми гражданами и организациями и, в-третьих, возможность граждан обратиться к принудительной силе государства, если это нужно для принуждения к должному поведению обязанных лиц.

Моральные гарантии осуществления права личной собственности состоят в общественном осуждении лиц, которые не соблюдают требований законов и других правил социалистического общежития.

Значение общественного мнения и морального убеждения постоянно возрастает в нашем обществе. По мере того, как государственные функции будут переходить к органам самоуправления, они станут теми факторами, которые обеспечат соблюдение правил коммунистического общежития при полном коммунизме.